

foto: Hans Henschke, Getty Images

VAN HAMBURG NAAR NEUGENGAMME, EN TERUG

Frank Heinen

De sfeer op het banket is uitstekend. Glazen klinken, messen tikken op borden en af en toe stijgt er een beschaafd gelach op. Asbjørn Halvorsen kijkt rond, bestudeert de gezichten. Duitsers en Noren. Je kunt onmogelijk zien wie bij wie hoort. Het is dat hij het weet, het is dat hij een paar uur geleden met zijn eigen ogen heeft gezien hoe Noorwegen in het Volksparkstadion met 5-1 door de Duitsers is afgedroogd. Anders zou je kunnen denken dat hier zomaar een clubje vrienden van vroeger bij elkaar zit.

Hij snijdt een stukje van zijn vlees en brengt de vork naar zijn mond. Kleine hapjes. Zijn maag kan niet veel verdragen. Maar hij is nu eenmaal secretaris-generaal. Een secretaris-generaal kan niet ontbreken. Een secretaris-generaal moet eten, al zijn het maar kleine hapjes.

Daarnet kwam er nog een man naar hem toe. Het duurde even voor hij zag dat het de Duitse bondscoach was.

‘Herberger,’ zei de man en stak zijn hand uit.

‘Ah ja,’ had Halvorsen geantwoord. ‘Gratulierte met de overwinning.’

‘Uw Duits is nog altijd uitstekend.’

‘Ja.’

Even stonden ze zwijgend tegenover elkaar, de hand van de een in die van de ander.

‘Entschuldigung,’ mompelde Herberger uiteindelijk en ging op in het geruis van opgewonden stemmen.

Het is zo vrolijk hier. Zo gezellig. Ergens in deze zaal moet ook Otto Harder zich bevinden.

Fritz Harder uit Braunschweig is een kalme man. Zijn leven speelt zich af op zijn werk en binnen zijn gezin, behalve dan tijdens zijn vaste zangavond en die zeldzame keer dat de burens langskomen voor een potje skaat. Een beheerste man die alleen opvalt door zijn lengte. Zijn zoon, Otto, is ook al zo lang. Otto voetbalt, iedere dag, op de Friedrichsplatz. De jongens die daar spelen, noemen zichzelf de FC Friedrichsplatz. Contributie = vijf pfennig per wedstrijd.

Aan de overkant van het plein, bij Restaurant Bellavista, verzamelen eens per week de grote mannen van Eintracht Braunschweig zich.

Iedere jongen van de Friedrichsplatz heeft een speler onder zijn hoede. Hun bijdrage bestaat uit het dragen van de voetbalkoffertjes. Otto is verantwoordelijk voor de koffer van Richard Queck.

Queck is de held van Braunschweig en een van de eerste voetbalsterren in de beginjaren van georganiseerd voetbal in het hart van Duitsland.

Hij is midvoor, net als Otto. De jongens van de Friedrichsplatz noemen Otto dan ook altijd ‘Richard’. Iedere zaterdag zitten ze op de tribune als Queck speelt. Dat is hun beloning voor de trouwe hulp. Thuis zwijgt Otto Harder over zijn grootste liefhebberij. Fritz Har-

der is ervan overtuigd dat het voetbal – een uitvinding van de afschuwelijke Britten – wordt gepromoot door joden en vrijmetselaars, om het machtige Duitse volk te verzwakken. Fritz moet sowieso weinig van sport hebben; het lijkt hem funest voor de moraal. Bovendien slijten je laarzen ervan. Turnen, alla, maar voetbal is dom gedoe dat nergens toe leidt.

Wanneer zijn vader erachter komt dat Otto zijn uitdrukkelijk verbod aan zijn bekraste laarzen heeft gelapt, haalt hij de stok tevoorschijn. Hij slaat zonder drift, systematisch. Fritz Harder gelooft heilig in beheersing.

Iedere klap daalt exact even hard neer op Otto’s achterwerk.

Het enige geluid dat hoorbaar is, is dat van het dunne houtje op bloot vel. Otto huilt niet, hij jammert niet. Hij stelt zich voor dat het een ander is die geslagen wordt en dat hij in een hoek van de kamer naar de klappen zit te kijken.

Kijken doet geen pijn.

Wanneer alles achter de rug is, loopt het bloed via zijn benen naar beneden.

Otto voetbalt allengs minder vaak, al stopt hij nooit helemaal. Hij is inmiddels leerling-verkoper bij de firma Voigtlander & Sohn.

Hij verkoopt er fotocamera’s en is lid van een club van koopmans-leerlingen. Daar wordt niet gesport. Er wordt gerookt, gelezen en gediscussieerd.

Otto is nog maar vijftien, maar gedraagt zich als een volwassen kerel. Alleen wanneer hij langs de Friedrichsplatz naar huis loopt, bekruipt hem de opwindende van een kleine jongen. Na afloop van een van de zeldzame wedstrijdje die hij nog meespeelt, wordt hij aangesproken door een meneer Bobsler, voorzitter van FC Hohenzollern-Braunschweig. Een club zo groot als een speldenknop, spelend in een plantsoen waar spelers voor iedere wedstrijd zelf de doelen en de hoekvlaggen moeten neerzetten.

Toch zegt Otto Harder ja. Hij wil helemaal geen fotocamera’s verkopen. Hij is geen lezer. Hij is een sportman.

Twee jaar later, net iets voor zijn achttiende verjaardag, vertrekt Otto Harder van Hohenzollern naar Eintracht. De club van het Bellavista, de club van Richard Queck.

Hij zal er in het eerste elftal gaan spelen, en zich daarnaast bekwamen in de atletiek. Hij is inmiddels te groot om door zijn vader over de knie te worden gelegd.

Voorafgaand aan het seizoen 1911/1912 speelt Eintracht een demonstratiewedstrijd tegen de profs van Tottenham Hotspur. Voorin bij Tottenham speelt Walter Tull, een donkere spits die het publiek

aan de Leopoldplatz verbijstert met zijn kracht, zijn techniek en zijn lengte.

Na die wedstrijd noemt ploeggenoot Zeidler Otto – die vooralsnog meestal reserve is – voor het eerst “Tull”. Ondanks het verschil in kleur is de overeenkomst treffend: Otto is nauwelijks meerderjarig, maar ziet er al uit als een reus. Hij is 1 meter 90 en zo breed als een krantenkiosk, door al het sporten en door het baantje dat hij naast het voetballen heeft aangenomen, als verhuizer. Zodra hij eenmaal in het eerste belandt, gaat Tull Harder er niet meer uit. Hij is de nieuwe ster, aan de zijde van de oude, Richard Queck.

Met Harder en Queck als kanonnen voorin wordt Braunschweig dat eerste jaar al Noord-Duits kampioen.

Tull zoekt nieuw werk, en vindt dat in Hamburg, tweehonderd kilometer van zijn huis. Een bestuurslid van Hamburger 88 laat hem beginnen bij een verzekeringsmaatschappij, in de hoop dat hij dan vanzelf ook in Hamburg zal komen voetballen. Dat gebeurt niet onmiddellijk: in het eerste jaar reist hij nog op en neer. Hij kan niet meer alle trainingen bijwonen, maar speelt dat seizoen nog gewoon voor Eintracht. Het plan naar Hamburg te verhuizen wordt steeds concreter, hij krijgt vrienden in Hamburg, gaat er uit en bovendien hangt het heen en weer reizen met de trein hem al snel de keel uit. In de zomer van 1913 schrijft Tull Harder zijn vrienden bij Eintracht een brief: ‘Kameraden, vrienden, Eintrachter! Ik woon nu alweer een jaar in Hamburg en speel nog altijd voor jullie. Nu gaat dat niet langer. Ik kan niet meer en moet me bij jullie afmelden. Jullie Tull.’

Een bestuurslid schrijft dat de afmelding helaas niet goedgekeurd kan worden. ‘Je bent lid van Eintracht. Dat blijf je.’ Tull reageert: ‘Es bleibt dabei.’

Reactie blijft niet lang uit. Een bestuurslid schrijft dat de afmelding helaas niet goedgekeurd kan worden. ‘Je bent lid van Eintracht. Dat blijf je.’ Tull reageert: ‘Es bleibt dabei.’ Alles wordt uit de kast getrokken om de spits in Braunschweig te houden. Eintracht stuurt zelfs de oude Fritz Harder naar Hamburg om op zijn zoon in te praten. Na een zoveelste vruchteloos gesprek op het Eintracht-kantoor wordt Tull op het station van Braunschweig zelfs opgewacht door een groep dwingende fans.

Niet dat het helpt: Harder gaat toch.

Zijn eerste periode in Hamburg duurt nauwelijks een seizoen.

foto: Ullstein Bild, Getty Images

Otto ‘Tull’ Harder in actie als aanvoerder van het Duitse elftal.

Hoe lang is die oorlog nu al bezig? Hoe lang is het geleden dat hij zich vrijwillig meldde bij de kazerne in de Bundesstrasse, in de stellige overtuiging dat Duitsland de strijd binnen een paar maanden in zijn voordeel zou hebben beslist? Daar twijfelde hij geen moment over. Hij twijfelt sowieso weinig.

Ze moesten hem niet. Ze hadden hem niet nodig, de spits over wie alle kranten schreven. Hij mocht over een tijdje nog eens terugkomen. Overall in Saint-Quentin ligt puin. De paar huizen die nog overeind staan, zijn beroet. Het is stil op straat, het enige wat je hoort is het geroep dat je uit duizenden herkent als je ooit gevoetbald hebt. Verdomd: wat verderop spelen wat Duitse soldaten op een stukje braakland een potje tegen elkaar.

Tull Harder denkt aan de kwetsuren die hij aan het westelijk front heeft opgelopen, aan de keren dat hij, wat moeilijk lopend, een jongen tegen het lijf liep tegen wie hij ooit gevoetbald had. Die ontmoetingen verliepen altijd eender.

‘Goed dat je er nog bent.’

‘Onkruid vergaat niet.’

De afgelopen jaren hebben een lichaam van hem gemaakt. Een machine die de kilte van de ochtendmist registreert, die nat wordt van de eindeloze regen, die de geur van een stapel rottende lijken op kilometers afstand herkent. De oorlog maakt dat hij zijn geest alleen nog gebruikt om zijn lijf te sturen. In het begin, toen hij nog maar net

in Vlaanderen was, kwam alle ellende nog ongefilterd bij hem binnen. De paarden, die herinnert hij zich nog het meest. De doffe vacht waarin je de ribben kon zien zitten, zo keurig onder elkaar, de getroffen, stuip-trekkende lijven die ze in de modder moesten achterlaten herinnert hij zich nog wel, maar hij slaagt er inmiddels in er niets meer bij te voelen. Hij is nog slechts een lichaam, net als in de tijd dat hij nog voetbalde. Een paar minuten staat hij bewegingsloos langs de zijlijn voor de spelers hem opmerken.

‘Kan ik meedoen?’

‘Alleen als je wat kunt,’ antwoordt een van hen.

Niet alle Hamburger voetballers keren terug van het front, en dat is niet de enige reden dat Tull Harder het zwaar heeft in het eerste volledige seizoen na de oorlog. Hij heeft het gevoel dat niet alleen de oorlog verloren is, niet alleen de levens van zijn medespelers, maar alles wat hij altijd als vanzelfsprekend heeft beschouwd. Niets van de dingen waarvoor hij bijna vier jaar heeft gestreden, bestaat nog. Er is zelfs geen keizer meer.

De troost ligt binnen de lijnen. Tull is sterker dan ooit. Hij scoort en laat scoren, en draaft over het veld met de energie van de tienkamper die hij ook nog altijd is. De kranten schrijven over hem, alsof hij een nieuwe ster is, alsof alles opnieuw begonnen is. Tull de gigant, Tull de topscorer. Tull, aan wie alles reusachtig is.

Tull, de international.

Net voor het begin van de oorlog had Tull zijn eerste wedstrijd voor het Duitse elftal gespeeld. Op 5 april, in Amsterdam, tegen Oranje, als vervanger van de spitsen Fuchs en Hirsch, die na een smadelijke nederlaag tegen België niet meer waren opgeroepen. 23.000 toeschouwers waren getuige van Tulls eerste Mannschaftsspiel. De vrouwen droegen oranje bloezen en de mannen hadden een foto van het Nederlands Elftal in hun hoed gestoken. Tull herinnert zich hoe het gejuich doordrong tot in de kleedkamer. Hoe hij zijn haar gladstreek, een paar kniebuigingen maakte en het veld in rende.

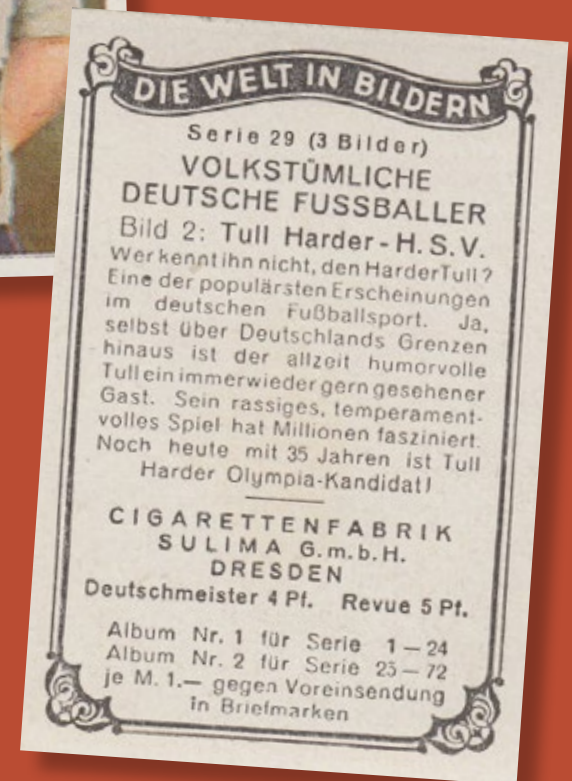
Uiteindelijk werd het 4-4. Ook Richard Queck scoorde.

Het voelt eindeloos lang geleden. Hij was een jongen nog, nu is hij een man, een veteraan met een IJzeren Kruis op zijn borst.

Op 1 juni 1919 bundelen de drie Hamburgse voetbalclubs de krachten en gaan verder onder de naam Hamburger SV. Een nieuwe club, met een nieuw logo (een ruit) en een nieuw tenue: wit shirt met brede kraag, rode broeken en zwarte kousen.

HSV heeft een goed team, met Tull Harder als absolute ster. In de eerste officiële wedstrijd, op 14 september, poetst de ploeg Concordia met 8-0 van het veld. Harder maakt er vier.

Toch ontbreekt er nog iets in het spel.

Niemand kent nog het begrip 'penaltyreeks'. Geen mens heeft ooit gehoord van replays.

Het zijn de jaren twintig.

De finale om het kampioenschap van Duitsland – een wedstrijd tussen de kampioen van Noord-Duitsland en die van Zuid-Duitsland – blijft op 18 juni 1922 in het Deutschen Stadion in Berlijn eindeloos lang gelijk. De evenwichtsoefening tussen HSV en FC Nürnberg wordt uiteindelijk na 225 minuten (dus: bijna vier uur) stilgelegd, omdat scheidsrechter Bauwens door de invallende duisternis de bal niet langer goed kan waarnemen. Op dat moment staan nog slechts zeven Nürnbergers op het veld, want ook wisselen is nog niet toegestaan.

De reglementen decreteren dat de wedstrijd dan maar via loting moet worden beslist. Zo lijkt HSV alsnog kampioen te worden, ware het niet dat de voorzitter van de club het kampioenschap niet accepteert. Niet zo.

Een jaar voor die finale tegen Nürnberg kwam er op een ochtend een man bij Otto Schwabe op kantoor. Schwabe, bestuurslid bij HSV, werkte doordeweeks bij Sloman, een grote scheepsbouwer in de Hamburgse haven. De man aan de andere kant van het bureau was een ondergeschikte, een arbeider die Schwabe nog nooit had gezien. Dat zei niks, hij kon niet iedereen kennen.

De man vroeg of Herr Schwabe wist dat er sinds kort een voetballer bij Sloman werkte? Een Noors international nota bene. Hij noemde een naam die Schwabe niet onmiddellijk bekend voorkwam. Tot hij eens wat inlichtingen ging inwinnen.

Assi Halvorsen heet eigenlijk Asbjørn, maar zo noemt niemand hem. Hij is naar Hamburg gekomen om het te maken in zaken, en om Duits te leren. In het weekend trapt hij een balletje bij Altonaer 1893 of hij gaat naar het stadion om HSV te zien spelen. Assi is gek op voetbal, wat heet: hij is een van de beste voetballers die Noorwegen ooit heeft gekend. Kampioen geweest met Sarpsborg en op zijn achttiende al aanvoerder van het nationale team. Hij is nota bene al eens op de Olympische Spelen geweest, waar hij met Noorwegen de kwartfinale haalde. En nu zit hij tegenover Herr Schwabe, die hem streng vraagt waarom hij niemand heeft verteld dat hij al maanden in Hamburg is. Assi antwoordt dat hij niet wist dat hij zich aan iedereen in de stad persoonlijk moest komen voorstellen.

Op het middenveld van HSV blijkt de combinatie van Assi Halvorsen met een andere nieuweling, Albert Beier van Eintracht Kijstedt, de missing link. Hun inzicht, loopwerk en assists zijn wat er al die tijd aan ontbroken heeft. Nauwelijks een jaar na Assi's komst speelt de club al om het landskampioenschap.

De held van Hamburg blijft Tull Harder. Hij is de voorman in een team dat met zijn agressieve spel heel Duitsland overrompelt. Typisch Noord-Duits, noemen de verfijnde technici uit het zuiden dat. Huzarenvoetbal. Harder kan het weinig schelen. Hij is intussen getrouwd met Elsi, die hij kent van HSV, waar ze hockeyt in het vrouwenelftal, en doet uitstekende zaken in de assurantiën. Iedereen wil wel een verzekering afsluiten bij Tull, al was het maar om even een halfuurtje in zijn nabijheid te verkeren. Ook anderen slaan munt uit Tulls sterrenstatus: na het HSV-landskampioenschap van 1923 klinkt het liedje 'Spielt der Harder Tull, wird es wieder drei zu null' van nachtclub en cabaret tot stadion en havenkroeg. Iedereen in Hamburg kent de tekst. De firma Zuban komt zelfs met een heuse Harder-sigaret – zonder Tulls goedkeuring trouwens, maar in een rechtszaak over de naam beslist de rechter dat de sigaretten zo genoemd mochten worden omdat Tull Harder moest worden beschouwd als een historische figuur en daarmee als publiek bezit. De slogan van de nieuwe rookwaar luidt: 'Sporters, rook toch die nieuwe Tull Harder-sigaret.' In 1927 wordt er zelfs een speelfilm over zijn leven gemaakt. Titel: *Der König der Mittelstürmer*. De hoofdrol – Tull Harper – wordt gespeeld door de bekendste Duitse acteur van het moment, Paul Richter.

Der König der Mittelstürmer is bovenal een liefdesverhaal waaraan geen touw vast te knopen valt. De vrouw in kwestie heet Miss Mabel, ein fabelhaftes Weib, dat het ene moment met een nest zwarte puppy's in een reusachtig bed ligt en het volgende bijna verdrinkt tijdens het waterskiën. Met Tull Harders leven heeft het verder niet veel te maken: Harpers vader in de film is een Amerikaanse consul, die wel net zo weinig op heeft met sport als Fritz Harder in het echt. *Sport! Diese Spielerei scheint nur erfunden zu sein, um die heutige Jugend von der Arbeit abzuhalten.*

Gevoetbald wordt er maar weinig: de film opent met beelden van een nagespeelde wedstrijd Duitsland – Nederland. Wat opvalt, is dat Paul Richter de bal raakt zoals oudere dames die eens per jaar een leeg colablikje wegtrappen. Gelukkig dat de acteurs die in het Nederlands Elftal zijn gecast, in hun zwarte shirts en broeken omkieperen als dronken Bulgaren als Tull nogal onhandig komt aangedribbeld. Aan het eind van de film, als Tull zijn geliefde uit de handen van de klassieke kwaaië peer heeft gered, rent hij na een zware blessure pardoes terug het veld in, om volgens het Wondersloffen-van-Sjakie-principe de sterren van de hemel te spelen.

The End.

Zeven keer in tien jaar wordt HSV Noord-Duits kampioen. Twee keer wordt de ploeg ook nationaal kampioen: in 1923 en in 1928, het jaar van de Olympische Spelen in Amsterdam.

Assi Halvorsen en Tull Harder zijn het hele decennium van de partij. Ze vormen het hart van de ploeg. In de aanloop naar het tweede kampioenschap komt er echter voor het eerst wat sleet op de onverslijtbaar geachte Tull Harder. Zijn sprint is minder scherp, zijn schot lijkt minder krachtig en hij loopt ook al een tijdje niet meer met zo'n rechte rug als vroeger. Misschien heeft het te maken met de drank, de alcohol die altijd bij hem is gebleven. Af en toe lijdt hij ook aan vreselijke aanvallen van buikkrampe, waarvan hij de oorzaak maar niet kan achterhalen.

Soms overvalt hem de gedachte dat er een moment zal komen dat hij niet meer zal voetballen. Dan zal het echte leven zijn aanvang nemen, een leven van kantoorwerk, kinderen en niemand die je op straat nog herkent. Van dat leven, zonder voetbal, zonder verering, kan en wil Tull Harder zich geen voorstelling maken. Sowieso: eerst naar de Olympische Spelen. Zijn grootste droom. Hij wil niets liever dan naar Amsterdam. Kampioen worden en dan zijn loopbaan afsluiten.

Iedere dag vraagt hij Elsi of er al post is. Een brief van de bond. Een oproep. En iedere dag is het antwoord nee. Vreemd, want de meeste anderen bij HSV hebben de uitnodiging al binnen. Het duurt weken alvorens Tull Harder tot zich durft te laten doordringen wat die stilte werkelijk betekent.

Van dat leven, zonder voetbal, zonder verering, kan en wil Tull Harder zich geen voorstelling maken. Sowieso: eerst naar de Olympische Spelen. Zijn grootste droom.

Intussen wordt HSV wel gewoon landskampioen. Onder leiding van een uitblinkende Tull Harder verslaat HSV Hertha BSC en wordt het voor de derde keer in de geschiedenis Duits kampioen.

Na die zege gaat Tull Harder voor het eerst van zijn leven naar de huisarts. Die constateert een maagzweer. Alcohol is vanaf dat moment geen optie meer.

Tull verzwijgt de diagnose. Hij doet niet aan zwaktes.

Lang strijdt hij energiek tegen de tijd. Zo speelt HSV een jaar na de Olympische Spelen tegen de beste ploeg van Zuid-Amerika, Rampla Juniors. De Hamburgers winnen de wedstrijd met 4-2 en Tull maakt alle doelpunten. Toch worden Harders goede dagen almaar zeldza-

Het elftal van HSV in 1924. Zittend in het midden sterspeler 'Tull' Harder, die in de clubgeschiedenis van HSV met 387 competitiegoals de tweede plek achter topscorer Uwe Seeler inneemt. Staand tweede van rechts, Assi Halvorsen, jarenlang spelbepalende middenvelder bij HSV en in de nationale ploeg van Noorwegen tegenstander van Harder.

mer. In 1931 – Tull is dan 41 jaar – gaat het echt niet meer. Na 387 doelpunten in 211 wedstrijden is het genoeg geweest: Tull Harder neemt afscheid van het voetbal. Hij gaat het missen. De kleedkamer, de jongens. Het is misschien overdreven, maar het voelt alsof hij de laatste rechte weg richting het einde is ingeslagen.

Bij zijn afscheid krijgt hij een luxe sigarettenetui, ondanks herhaaldelijke ruzies in zijn laatste seizoenen. De namen van al zijn collega's staan erin gegraveerd. De bovenste naam is 'Assi'.

'Und das von Rechts wegen, dein Assi,' staat eronder.

Eerst rijdt Tull Harder naar de haven. Hij is er blind vanuit gegaan dat Assi per schip naar Noorwegen zal reizen. Misschien is het omdat hij altijd in de scheepsbouw heeft gewerkt.

Eenmaal in de haven hoort hij dat zijn vriend per trein Hamburg zal verlaten. Zo snel hij kan rijdt Harder terug naar het Hauptbahnhof. Hij is net op tijd om Assi uit te zwaaien.

De Noor staat op het perron, naast hem staat een koffer en hij heeft een bal in zijn hand. De bal waarmee hij een paar dagen eerder in zijn afscheidswedstrijd (14-0) het laatste doelpunt heeft gemaakt. Na 233 wedstrijden en 19 goals keert hij terug naar Noorwegen, in principe voorgoed.

Gisteren nog schreef *Fussball Woche* over hem: 'Halvorsen wordt on-

derdeel van de geschiedenisboeken. Een harde kerel, maar nooit unfair. Een geweldige sportman, die nooit vergeten zal worden in Hamburg, maar ook niet in Noord-Duitsland of de rest van het land.'

Vandaag, op 19 september 1933, doet een trosje fans en clubmensen hem in relatieve stilte uitgeleide. Tull en Assi schudden elkaar de hand. Iemand tilt de koffer in de wagon. De conducteur fluit. Als de trein het station uit rolt, heeft Tull Harder zich al omgedraaid.

Tull Harder is er ook bij geweest, bij de laatste match van Assi Halvorsen. Het is hem nauwelijks opgevallen dat zijn vriend, met alle afscheidscadeaus aan zijn voeten, als enige geen Hitlergroet maakte. Sinds hij niet meer voetbalt, tracht Tull zijn leven opnieuw richting te geven. Op 1 september 1932 wordt hij lid van de NSDAP en een half-jaar later, op 10 mei 1933, treedt hij toe tot de SS.

Harder is geen politiek mens. Nooit geweest. Hij heeft zelfs nog nooit gestemd. Maar op de een of andere manier voelt hij een diepe band met Adolf Hitler. Beiden hebben ze de oorlog meegemaakt. Beiden zijn ze meermaals gewond geraakt, en beiden hebben na afloop het IJzeren Kruis ontvangen als dank voor hun moed. De periode 1914-1918 heeft op beide mannen een enorme indruk gemaakt, en hen achtergelaten met een latent gevoel van verlies en vernedering. Belangrijker is vermoedelijk dat Tull Harder iets mist in zijn leven. Een doel. Hij wil presteren, hij wil gezien worden en hij wil met een groep mannen ergens voor strijden. Wat hij mist, is kameraadschap. Het bier drinken, de sterke verhalen, de beuken op de schouders. Dat alles biedt de SS. Officieel is Tull Harder ongeschikt als lid. In 1933 mogen alleen mannen van tenminste 1 meter 74 en tot maximaal dertig jaar lid worden. Tull is 42, maar voor een prominent als hij maken ze bij de SS met alle plezier een uitzondering. Zo komt het dat Tull de afscheidswedstrijd van zijn vriend Assi bijwoont in het zwarte uniform van de Schutzstaffel.

In Noorwegen stopt Halvorsen officieel met voetballen. Wel blijft hij bij de sport betrokken: in 1935 wordt hij bondscoach. Door zijn ervaringen in het Duitse voetbal is hij, zeker voor Noorse begrippen, een moderne coach met vernieuwende ideeën. Onder zijn leiding bereikt de Noorse ploeg de Olympische Spelen van 1936. De Spelen in Berlijn, de Hitler-Spelen. Hij heeft het nooit expliciet gezegd, maar Assi Halvorsen is destijds uit Hamburg vertrokken omdat hij weigerde de opkomst van de nazi's nog langer aan te zien. Bij terugkeer in het land dat hij is ontvlucht, wint zijn elftal in de eerste ronde zonder problemen van Turkije: 4-0. De volgende wedstrijd, een kwartfinale, staat vier dagen later gepland. 7 augustus 1936, Berlijn. Tegenstander is Duitsland.

Voor de wedstrijd wijzen 55.000 toeschouwers, elf spelers en een begeleidingsteam met gestrekte arm richting de ereloge. Daar zit de complete nazi-top bijeen: Göring, Goebbels, Hess en de Führer. Voor zover bekend is Duitsland – Noorwegen de enige voetbalwedstrijd die Hitler ooit heeft bijgewoond.

Het is geen vraag of Duitsland zal winnen. Het is alleen de vraag met hoeveel.

De wedstrijd eindigt in 0-2. Beide doelpunten worden gemaakt door Magnar Isaksen. Een jood, tenminste, daarvan is Hitler heilig overtuigd.

Noorwegen zal uiteindelijk met brons naar huis gaan, en bij terugkeer gaat alle eer naar de coach, die wel briljant moet zijn.

Als de oorlog uitbreekt, doet voetbal er plots nog maar weinig toe. Asbjørn Halvorsen treedt toe tot het ondergrondse verzet, maar laat zich tegelijk ook in het openbaar gelden: tijdens de nationale bekerfinale ontzegt hij hoogstpersoonlijk Josef Terboven, de man die nog voor de Noorse capitulatie door de nazi's als rijkscommissaris is benoemd, de toegang tot de koninklijke loge.

Terwijl de oorlog als een dodelijke storm over het continent trekt, denkt Assi af en toe aan zijn twaalf Duitse jaren, en aan de mensen die hij daar heeft ontmoet. Ja, ook aan Tull ja.

In een geheim deel van het kamp, waar de journalisten niet mogen komen, worden nieuwe vernietigingstechnieken uitgetest. Wat die precies zijn, weet Tull Harder ook niet.

Intussen, aan de andere kant van de Oostzee wordt in Hamburg een brief bezorgd, geadresseerd aan Herr Otto Harder. Het is 24 augustus 1939, en het bericht betreft een aanstelling als kampbewaarder in concentratiekamp Oranienburg-Sachsenhausen. De brief is een teleurstelling voor Otto Harder, die net als 25 jaar daarvoor wanhopig heeft getracht naar het front te worden gestuurd. Toen hadden ze hem niet nodig, nu vinden ze hem te oud en schepen ze hem af met een baantje bij een kamp. Een voorbeeldkamp dan nog, want in Oranienburg wordt die eerste tijd de deur platgelopen door journalisten die willen weten hoe het er in dat nieuwe nazi-project aan toe gaat.

In een geheim deel van het kamp, waar de journalisten niet mogen komen, worden nieuwe vernietigingstechnieken uitgetest. Wat die precies zijn, weet Tull Harder ook niet. In dat duister hoeft hij zich niet te beven: hij beperkt zich dan nog tot wat oppervlakkig beveiligings-

werk en het voetballen in een elftal van SS'ers.

Een paar maanden slechts blijft Tull in Oranienburg. Hij wil terug naar huis, naar Bentesdorf, een gehucht in de buurt van Hamburg. Zijn verzoek wordt ingewilligd en vanaf november werkt hij in kamp Neuengamme, op nog geen twintig kilometer van zijn voordeur. Ook daar werkt hij in eerste instantie als wachtpost. Zijn rang is SS-Rottenfuhrer.

Het wordt al snel duidelijk dat er voor Tull Harder geen grote loopbaan binnen de SS in het verschiet ligt. Daarvoor is hij eenvoudig te oud, te verknocht aan Bentesdorf, te weinig haatdragend ook. Tull voert zijn taken uit, plichtsgetrouw is hij zonder meer, maar zijn enthousiasme over het nationaalsocialisme kent zijn grenzen. De gruwelen in het concentratiekamp schokken hem niet – er is hem uitgelegd waarom die kampen er zijn, en waarom ze zo nodig zijn, en dat accepteert hij – maar een sadist is hij niet. Als administratief medewerker is hij een tijdje verantwoordelijk voor de kledinguitgifte aan gevangenen. Ook is hij betrokken bij de organisatie van voetbalwedstrijden, iedere zondagmiddag. In diezelfde tijd verschijnt het boekje *Tull Harder sturmt für Deutschlands Fussballruhm*.

In de eerste maanden van 2016 wordt er op meerdere plekken in Hamburg een tentoonstelling over het lokale voetbal ten tijde van het nationaalsocialisme geopend. Een van de pronkstukken van de expositie is een exemplaar van *Tull Harder sturmt für Deutschlands Fussballruhm*, een wonderlijke hagiografie van Fritz Peters. Het boekje is afkomstig uit de erfenis van Martin Weiss, berucht kampcommandant in Neuengamme. Op de eerste pagina staat, in hellend schoonschrift:

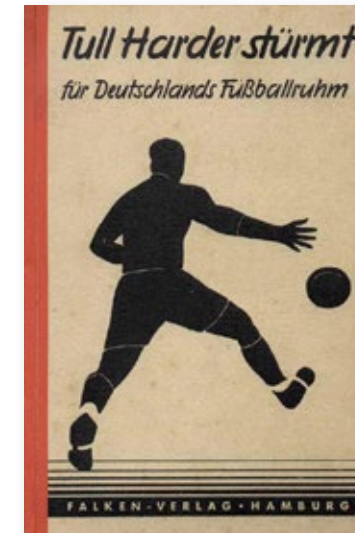
Meinem lieben Kommandanten Martin Weiss mit den besten Wünschen zum heutigen Geburtstag gewidmet.

Tull Harder

Neuengamme, 3 juni 1942.

De eerste jaren van de bezetting werkt Asbjørn Halvorsen in een apotheek, Nyegaard & co. Als hij niet in de apotheek is, is hij een van de drijvende krachten achter de illegale kranten *Bulletinen* en *The whispering times*. Daarnaast schrijft hij open brieven om te protesteren tegen de sportfilosofie van de nazi's ('Wij zijn van mening dat de nieuwe verordeningen geen grondslagen in het Noorse recht hebben') en organiseert hij openlijke boycots van door de bezetter georganiseerde wedstrijden.

Met zo veel openlijke en heimelijke insubordinatie is het wachten tot het misgaat. In een brief aan zijn broer Olaf schrijft Assi: 'Ik ben bang dat ik gedeporteerd zal worden.'

Het gaat ook mis, op 4 augustus 1942. Die dag ontmantelt de Gestapo de redactie van *The whispering times*. Alle aanwezigen worden gearresteerd.

Halvorsen zit een jaar vast in Noorwegen. Eerst in de Mollergarten-gevangenis, daarna in een soort geïmproviseerd gevangenenkamp, Grini. Bezoek mag hij niet ontvangen; hij wordt door de machthebbers beschouwd als het soort vijand dat tegen elke prijs geïsoleerd dient te worden. In dat jaar wordt Halvorsen bevriend met eveneens vastgezette schrijvers als Kristian Ottosen en Trygve Bratteli. Uiteindelijk gebeurt waar hij zo bang voor was: hij wordt naar Duitsland gebracht. Samen met andere krijgsgevangenen gaat hij op 29 juli 1943 aan boord van de Monte Rosa. Een week later arriveren ze in KZ Natzweiler, een kamp dat speciaal is ingericht om internationale gevangenen zo grondig mogelijk van de situatie thuis te isoleren. Nacht und Nebel Lager, worden ze genoemd. Bij aankomst aldaar worden de nieuwe kampbewoners opgewacht door kampcommandant Josef Kramer, die hen op de binnenplaats toespreekt. 'Er is slechts één uitweg uit Natzweiler,' roept Kramer, 'en dat is door de schoorsteen van het crematorium!'

In Natzweiler staat dwangarbeid centraal. Gevangenen hakken twaalf uur per dag graniet voor Germania, de nog te bouwen droomstad van Hitlers huisarchitect Albert Speer. Soms, als het loodzware werk Halvorsen te veel dreigt te worden, wordt hij door de bewakers vrijgesteld van het graniethakken. In plaats daarvan doet hij wat licht administratief werk. Zijn voetballoopbaan mag dan al tien jaar

verleden tijd zijn, bijna iedereen in Duitsland kent zijn naam nog. Het gevolg voor Halvorsen is een behandeling die een vreemd soort mengeling van sadisme en ontzag behelst. Die uitzonderingspositie tracht Assi zoveel mogelijk in te zetten voor zijn medegevangenen: hij bezoekt hen met een vriend die dokter is en verzoekt om behandeling bij de kampverantwoordelijken.

De nazi's lijden almaar meer verliezen en het nastreven van een zekere overwinning verwordt tot een bloederig uitstel van executie. De plannen voor Germania verdwijnen in een la en in september 1944 wordt het volledige Natzweiler-kamp bij de Franse grens geëvacueerd omdat de geallieerden te dicht zijn genaderd. De gevangenen worden naar Vaihingen vervoerd, een kamp nabij Stuttgart. Daar zijn de omstandigheden zo mogelijk nog beroerder dan in Natzweiler. Het kamp wordt bewoond door miljoenen luizen, gevangenen kunnen nauwelijks nog op hun eigen benen staan, medicijnen, schone kleding en voedsel zijn er niet. In Vaihingen krijgt Halvorsen eerst tyfus en vervolgens longontsteking, maar het ergste is de honger, een zuigend gevoel in zijn maag dat ieder moment aan kracht lijkt te winnen en alle levenskracht uit zijn lijf lijkt te trekken. Kristian Ottosen schrijft in zijn dagboek: 'Asbjørn mag niet dood! Asbjørn moet naar huis! Asbjørn heeft de jongens beloofd dat hij hun kaartjes zal bezorgen voor de eerstvolgende interland van Noorwegen.'

Asbjørn Halvorsen overleeft Vaihingen ternauwernood. Daarna worden hij en de andere Noren naar Neuengamme gebracht. Tull Harder is daar dan al weg. Hij is een paar maanden eerder door kampcommandant Pauly overgeplaatst naar Hannover-Stocken II. In dat kamp, waar ongeveer vijfhonderd gevangenen in dienst van de fabriek Continental-Gummiwerke autobanden en operatiehandschoenen fabriceren, wordt hij Hauptscharführer. In de eerste weken onder zijn leiding sterven 55 gevangenen. Zij die ziek zijn, of ernstig verzwakt, worden naar Neuengamme gestuurd. Harder doet, op zijn betreurenswaardige manier, zo goed mogelijk zijn best. Hij is geen kampcommandant, hij wil er ook geen zijn, maar hij doet wat hem wordt opgedragen. Wanneer er op 11 september een lading van duizend nieuwe joodse arbeiders in Stocken II arriveert, neemt hij op de binnenplaats het woord om ze welkom te heten. 'Doe goed je best, gedraag je netjes en blijf uit de buurt van de elektrische afrastering.'

Na een paar maanden wordt het kamp met gevangenen en al verplaatst naar Ahlem. Bij aankomst kan niemand geloven dat ze goed zitten: de barakken in Ahlem zijn paardenstallen, de bedden zijn tachtig centimeter breed en bedekt met strozakken. Er zijn niet genoeg bedden voor alle gevangenen. Bij de ingang is een stenen gebouwtje met toiletten en iets wat een wasruimte moet voorstellen, maar

stromend water ontbreekt. Drinkwater is er sowieso nauwelijks. Zieken en zwakken moeten zich verplicht melden bij Lageralteste Wexler. Die vertelt hun dat ze op weg zijn naar Petrus of Jehova en schiet ze dood. In Ahlem werken vooral Poolse joden, voor een groot deel afkomstig uit de getto's van Lodz. Zij zijn ontsnapt aan Auschwitz omdat ze als arbeidskrachten van nut konden zijn. En nu maken ze banden en plastic handschoentjes.

Otto Harder runt het kamp zoals hem dat is gevraagd. Alle opdrachten voor executies worden door hem ondertekend en de uitvoeringen ervan woont hij persoonlijk bij. Het vuilste werk wordt gedaan door Heinrich Wexler, een gewelddadige psychopaat. Onder leiding van Wexler worden in Ahlem gevangenen opgeblazen door een waterslang in hun mond te steken, ongehoorzame joden worden opgehangen in de wasruimte om een voorbeeld te stellen. Als een gevangene op een dag op de appelplaats aan Wexler vraagt of hij voor een dag kan worden vrijgesteld van het werk omdat zijn benen zo zijn opgezwollen, slaat Wexler hem voor het oog van tientallen mensen dood.

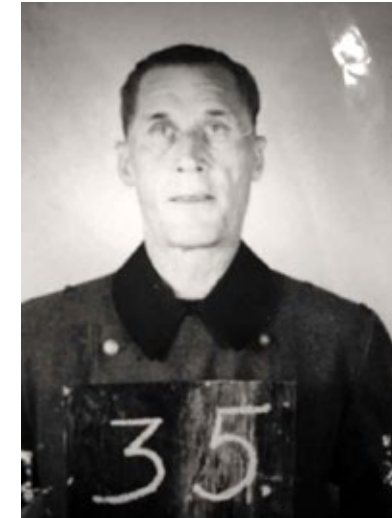
In Neuengamme worden Halvorsen en zijn vijftien medegevangenen uit Vaihingen opgewacht door de geallieerde arts Sven Oftedal. Die ziet iets wat hij nog nooit heeft gezien: zestien lijken, wankelend op hun benen.

Ook in Ahlem wordt er gevoetbald. Tull heeft voor een bal gezorgd, maar de enigen die nog energie hebben om op vrije momenten te spelen, zijn zij die in de keuken of de wasserij werkzaam zijn. Zelf voetbalt hij niet meer mee.

Zijn leiding – of het gebrek eraan – levert hem kort voor de val van het Derde Rijk nog een promotie op: Tull Harder eindigt de oorlog als SS-Untersturmführer.

Wanneer geallieerde soldaten begin april het terrein van KZ Hannover-Ahlem betreden, weten ze niet wat ze zien. Overal liggen hopen dode lichamen, en zij die niet dood zijn, bestaan uit niet meer dan huid en botten. Ieder vuilnisvat is gevuld met menselijke resten, lichaamsdelen. In een van de stapelbedden treffen ze een jongen van een jaar of vijftien aan, bedekt door zijn eigen uitwerpselen.

In Neuengamme worden Halvorsen en zijn vijftien medegevangenen uit Vaihingen opgewacht door de geallieerde arts Sven Oftedal. Die

ziet iets wat hij nog nooit heeft gezien: zestien lijken, wankelend op hun benen. Halvorsen bijvoorbeeld lijdt op dat moment aan tyfus, reuma en ernstige ondervoeding. Hij weegt nog 48 kilo. Oftedal besluit dat hij en de anderen zo snel mogelijk naar Zweden moeten.

De volgende dag worden ze in een witte bus gezet, op weg naar de ferry die hen naar Zweden moet brengen. In het busje wordt nauwelijks gesproken; de mannen bezitten niet meer de energie om zich te realiseren wat er met hen gebeurt. Dat de bus onderweg wordt beschoten door de laatste Duitse troepen, hebben ze nauwelijks door. Tijdens de korte rit verliest Assi Halvorsen het bewustzijn.

Nog diezelfde dag zet Assi Halvorsen voet op Zweedse bodem. Hij wordt onmiddellijk naar het ziekenhuis van Helsingborg gebracht en vertrekt van daaruit naar Ramlose, om er in de thermale baden wat aan te sterken alvorens terug te keren naar Noorwegen.

In Duitsland heersen op dat moment chaos en gruwel. Onder de talloze geruchten is er ook een die beweert dat de geallieerden de SS'ers geen proces zullen gunnen, maar hen op schepen zullen drijven om die op volle zee tot zinken te brengen. Tull Harder en enkele van zijn collega's verstoppen zich in een Gaststätte in de buurt van Ahlem. Daar blijven ze een tijdje. Als de kust veilig lijkt, keert Tull terug naar huis, naar Bentesdorf, naar Elsi in het huisje aan de rand van het bos. Natuurlijk wordt hij gearresteerd. Britse soldaten brengen hem naar interneringskamp Iserbrook en Tull getuigt in het proces tegen zijn oude commandant, Max Pauly.

Tull kijkt zijn ondervrager recht in de ogen. Hij probeert zich de naam van de man te herinneren, maar die wil hem maar niet te binnen schieten.

Zo goed en zo zorgvuldig als hij kan geeft hij antwoord op de vragen die hem worden gesteld. Af en toe geeft hij de man aan de andere kant van de tafel een klein knikje. Militairen onder elkaar.

‘Dus u beweert, meneer Harder,’ zegt de man, ‘dat alles in orde was, zolang een gevangene zijn werk maar deed?’

Tull knikt. Opeens weet hij het weer. Freud, zo heet die man. Dat is toch sterk.

Als het verhoor ten einde is, zet hij een handtekening onder zijn verklaring en geeft hij alle aanwezigen een hand. Freud het laatst.

Als hij de deur achter zich dichtslaat, is hij ervan overtuigd dat hij nooit nog een rechtbank van binnen zal zien.

Er zijn meerdere getuigenissen in Tulls voordeel. Die van de eerste naoorlogse voorzitter van de Deutsche Fussball Bund bijvoorbeeld, Herr Bauwens: ‘Genoemde heeft zich altijd een voorbeeldig sportman betoond en is zodoende tegelijk een voorbeeld voor onze jeugd geworden. Zelfs in de hardste strijd bleef hij fair en ridderlijk.’

Zijn eigen rechtszaak laat bijna twee jaar op zich wachten. Veel direct bewijs is er niet. Tijdens het proces wordt Tull verdedigd door zijn oude HSV-vriend Alfred Heynen, die hem omschrijft als een groot sportman en een trouw soldaat. Er zijn meerdere getuigenissen in Tulls voordeel. Die van de eerste naoorlogse voorzitter van de Deutsche Fussball Bund bijvoorbeeld, Herr Bauwens: ‘Genoemde heeft zich altijd een voorbeeldig sportman betoond en is zodoende tegelijk een voorbeeld voor onze jeugd geworden. Zelfs in de hardste strijd bleef hij fair en ridderlijk.’ Er zijn zelfs oud-gevangenen die beweren dat Harder soms tussenbeide kwam als een bewaker een gevangene mishandelde.

Zelf benadrukt Harder voortdurend dat hij nooit van iets geweten heeft, dat de gevangenen te angstig waren om hem te vertellen wat er aan de hand was. Hij houdt vol nimmer ‘buitengewone gebeurtenissen’ in zijn kamp te hebben aangetroffen en distantieert zich bovendien herhaaldelijk van het nationaalsocialisme als ideologie. De feiten die de rechtbank boven tafel krijgt: in totaal zijn er 617

mensen in het crematorium van Ahlem verbrand. Voor de dood van 373 van hen worden Harder en zijn vier medeaangeklaagden veroordeeld.

Op 6 mei 1947 wordt Otto Harder in het Curiohaus, op een paar honderd meter van de Rothenbaumplatz, waar HSV speelt, veroordeeld tot 15 jaar opsluiting in de Strafanstalt Werl. Later zal deze straf tot tien jaar worden teruggebracht.

Uiteindelijk zit hij slechts 4,5 jaar vast. In die tijd wordt Tull Harder een zorgelijke, zieke man. Nog altijd overtuigd van zijn onschuld heeft hij het gevoel dat de tijd hem wordt ontnomen. Dat gevoel deelt hij met bijna iedereen in Werl. Wanneer hij op Eerste Kerstdag 1951 wordt vrijgelaten, staat een groep HSV-supporters hem op te wachten bij de gevangenispoort. Ze juichen als hij naar buiten komt.

Zo ver gereisd, denkt Tull. Allemaal voor mij.

Assi Halvorsen sterft twee jaar na het banket in het Volksparkstadion. Tijdens een reis voor de Noorse voetbalbond wordt hij dood aangetroffen in zijn hotelkamer in Narvik. De ontberingen in de kampen hebben hem er jaren later alsnog onder gekregen.

Halvorsen is dan pas vier jaar getrouwd met Sigrid. Kinderen hebben ze niet. Zijn oproep als secretaris-generaal van de Noorse voetbalbond om het weer tegen de Duitsers op te nemen is een nieuw bewijs van zijn grootmoedigheid. Dat beeld zal later, veel later nog eens worden bevestigd, als zijn oude vriend Trygve Brattelli (intussen oud-premier van Noorwegen) zijn oorlogsmemoires publiceert. In dat boek, *Gevangene van nacht en nevel*, speelt Halvorsen eenzelfde rol: die van man met een groot hart.

In de aanloop na die eerste krachtmeting tussen de Duitsers en de Noren wordt meermalen Halvorsens grote vooroorlogse carrière gememoreerd. Het brons in Berlijn, en de negentien interlands als voetballer. De laatste van die wedstrijden vond trouwens plaats in Hamburg, tegen Duitsland. Het enige doelpunt in die wedstrijd werd gemaakt door Tull Harder.

Nauwelijks twee maanden na zijn Noorse vriend sterft ook Tull Harder. In de laatste jaren van zijn leven is hij gevierd als de grote speler die hij inderdaad ooit is geweest. Wanneer tijdens een wedstrijd van HSV wordt omgeroepen dat de grote Tull in het stadion aanwezig is, daalt een warm applaus neer. Bij zijn begrafenis vormen jeugdspelers van zijn club een erehaag voor de kist, waarover een vlag met het clublogo ligt gedrapeerd. De kampioenschappen worden gememoreerd, de naam Richard Queck valt. Tulls doelpunten worden geprezen, zijn kracht en trouw bezongen.

Over alles wat daarna kwam, wordt gezwegen.